

KİLİS'TE KAYBOLAN BİR ZANAAT: KEÇECİLİK VE SON USTASI

A LOST CRAFT IN KİLİS: THE FELTING AND ITS LAST MASTER

Gülsüm TARÇIN*

Öz: Keçe, ortaya çıkış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte çeşitli arkeolojik kazılardan da elde edilen bulgulara göre, insanlık tarihinde geçmişten günümüze birçok kullanım alanı olan bir tekstil ürünüdür. Geçmişte geleneksel yöntemlerle elde edilen keçe, bazı bölgelerde bu özelliğini korumakla birlikte, değişen hayat şartlarından dolayı günümüzde ise daha çok teknolojik araçlar kullanılarak fabrikalarda üretilmektedir. Keçe, Kilis'te de geleneksel bir zanaat olarak yerini almış; ancak zaman içinde yaşam koşulları ve ihtiyaçlarının değişmesi sonucunda kaybolan zanaatlar arasına girmiştir. Keçeden genellikle hayvanların sırtına koymak ve boynuna takmak için çeşitli malzemeler üretilmiş, köy odalarına oda keçesi, çobanlar için giysi yapılmıştır. Bu makalede Kilis'te keçecilik zanaatının son ustası olan Hüseyin Gültekin ile yaptığımız görüşmeden elde edilen verilere göre; keçe üretiminin teknik ve malzeme özellikleri, kullanım alanları, Kilis'te keçecilik zanaatının geçmişi ve bugünü hakkında bilgiler verilerek; Kilis'te kaybolan zanaatlar arasına giren keçecilik zanaatının ve son ustasının tanıtılması amaçlanmıştır. Konuyla ilgili literatür taraması, saha araştırması yöntemi ve görüşme tekniği uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kilis, zanaat, keçe, keçecilik, usta.

Abstract: Felt is a textile product that has many uses in human history from past to today, according to the findings obtained from various archaeological excavations, although the exact date of its emergence is not known. Felt, which was obtained by traditional methods in the past, preserves this feature in some regions, but today it is produced in factories using mostly technological tools due to changing life conditions. Felt has taken its place as a traditional craft in Kilis as well; however, it has become one of the lost crafts as a result of changing living conditions and needs over time. Various materials were produced from felt to put on the back and neck of animals, room felt was made for village rooms, and clothes were made for shepherds. In this article, according to the data obtained from our interview with Hüseyin Gültekin, the last master of the felt making craft in Kilis; It is aimed to introduce the felt making craft, which is among the lost crafts in Kilis, and its last master, by giving information about the technical and material properties of felt production, usage areas, the past and today of the felt making craft in Kilis. Literature review, field research method and interview technique were applied on the subject.

Keywords: Kilis, craft, felt, felting, master.

*Dr. Öğr. Üyesi-Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü /Kilis-Gaziantep-gulsumtar@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-6218-6862)

Giriş

Keçenin birçok kaynakta çeşitli tanımları bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde keçenin tanımı, nasıl elde edildiği, kullanım alanları ve Türk kültüründe yaşam biçimine bağlı olarak nasıl bir öneme sahip olduğu, geçmişte keçeciliğin bazı merkezlerde geleneksel bir zanaat olduğuna ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Türkçe sözlükte keçe; yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş; keçeci ise keçe yapan veya satan kimse olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2005: 1125). Bir diğer bilgiye göre, “yapağı veya keçi kılının dövülerek; ayakla, kolla ezilerek sıkıştırılmasıyla elde edilen kaba kumaş”tır (Gülensoy, 2007: 491). Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğünde ise şöyle yer almaktadır: “İplikten dokunmamış, yün veya kıldan, ıslatılarak dövülmek sûreti ile yapılan kalın, kaba kumaş. En alasından külâh yapılı; çizme ve bilhassa çarık giyenler ayaklarına, bacaklarına keçe sararlar. Keçeden ayak terliği yapılı. Giyimde kullanılmadığı takdirde yere döşenir, serilir, kapu perdesi olur, keçeden çadır yapılı. Kebe ise, en kalın keçenin adı, çoban kepenekleri kebeden yapılı. Hayvan üstüne örtülen kebe örtülere de teyelti denilir. Hem kepenek hem de teyelti yapılan tüylü bir kebenin adı da Yanbolu Kebesi idi (Koçu, 1967: 152).”

Keçe, Tekstil Terimleri Sözlüğü'ne göre birinci tanımla, “Yün ve keçi kılı gibi hayvansal doğal elyafın, dış tabakasını oluşturan üst örtü hücrelerinin (pulların) belirli ısı, nem ve basınç altında, sıcak ve kaygan bir ortamda sürtünerek birbirine kenetlenmeyle oluşan dokusuz tekstil yüzeyi” ve ikinci tanımla, “Ağır bir dinkleme ve yıkama sonucu doku yapısı kaybolan ve yüzeyinde düzgün bir hav tabakası oluşan, iki ya da daha çok katlı yünlü kumaş” olarak tanımlanmaktadır. Göçebe Türk toplulukları gerek çadırlarda, gerekse diğer eşyalarında kullandıkları süsleyici unsurlarda doğal olarak yetiştirdikleri hayvanların yünlerinden yararlanmışlar ve birer el sanatı ürünü olan halı, kilim, keçe vb. ürünlerin yapımını kendi geleneksel yöntemleriyle gerçekleştirmişlerdir Fiziksel bir olay olan keçeleşme, yün liflerinin basınç altında sürtünmesiyle, liflerin üst örtü hücrelerinin (pulların) karmaşık biçimde birleşmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Keçeleşme sonucu kumaşın dokusu artık görünmez ve yüzeyi küçülür. Keçeleştirme ise, hayvansal elyafı (yün, her tür kıl ve tüyler) bükme ve dokuma işlemi yapmaksızın birbirine bağlayan, bükülebilir, sağlam bir yüzey elde etme işlemidir. Keçeleştirme sıcak, nemli ve kaygan (sabun, asit, yağlı bir eriyik, sodyum karbonat) bir ortamda daha kolay gerçekleştirilir. Ayrıca elyafı harekete geçirmek, sıkıştırmak ve birbirine sürtünmesini sağlamak gerekmektedir (Çeliker, 2011: 2-7).

Birçok alanda ihtiyacı karşılama keçeyle olan talebin sürekliliğini ve keçeyle geleneksel el sanatı olma özelliğini kazandırmıştır. Geleneksel el

sanatları, ihtiyaçlardan doğduğuna göre, bir ihtiyacın doğması da iklim ve çevre şartları yanında, toplumun o döneme ait sosyal ve kültürel özellikleri ile yaşam biçimine bağlıdır (Begiç, 2016: 289). Keçe Türklerin tarih boyunca günlük hayatında önemli ihtiyaçlarını karşılayan bir tekstildir. En bilinen örnekleri olan keçe ile kaplanan yurt-çadır-topak ev ve yer yaygısı, keçe çizme, eyer örtüleri, eğer altına konan atın sırtını koruyan teğelti keçeler Orta Asya Türk kültürlerinin karakteri idi (Soysaldı, 2008: 72). Keçenin, geçmişte giyinme, örtünme, barınma, taşıma ve atçılıkta kullanılan aksesuarlarda, ısıyı koruma amaçlı olarak gündelik yaşamda yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Gündelik nesnelere çoğunlukla deriyle birlikte kullanılmıştır. Yük, çadır, eyer, yolluk, sergi, yorgan, yatak, minder keçeleri, seccade ve havut olarak kullanılırken, ayakkabı keçesi, koşum keçesi, kap keçesi, paspas, matara kılıfı, torba, heybe, kepenek, külah, terlik, yamçı, dolap keçesi, çizme, ayakkabı, çorap, kuşak, pantolon ve palto gibi giysilerde de keçenin kullanımına rastlanılmıştır. Geçmişte Ege bölgesinin Balıkesir, Afyon, Konya, Manisa, Bigadiç, Turgutlu, Tire, Ödemiş gibi yerleşkelerinde ve Doğu'da Kars, Erzurum, Aksaray ve Urfa gibi şehirlerde yaygın olarak keçe üretimi yapılmıştır. Askeri kıyafetlerde ve halk arasında başlık olarak kullanılmasında da keçe tercih edilmiştir (Ovacık ve Gümüser, 2016, s.158). Türkiye'de keçecilik; bunların yanında çobanların kullandığı kepenek yani keçe palto, keçe kalpak, yaygılar, eyer keçeleri günümüzde hâlâ kullanılmakta ve keçecilik bir meslek olarak sürdürülmektedir. Geleneksel yöntem ve bezeme özellikleri ile Urfa, Afyon, Konya, Balıkesir, Yalvaç, Tire, Kula, Niğde, Akşehir, Bigadiç, Ödemiş ve Maraş gibi el sanatı tekstil üretiminde önde gelen merkezlerimizde keçeciler eskiden olduğu kadar önemli olmasa da bir iş kolu olarak mesleklerini icra etmektedirler. Toros yaylalarında koyun ve keçi yetiştiriciliği yapan ve konar-göçer kültür yapısını günümüze taşıyan Türkmenler Karaçadır (kıl çadır)da yaşasalar da kendi ihtiyaçları için keçecilik geleneğini sürdürmektedirler (Soysaldı, 2008: 72).

Kilis'te Keçecilik Zanaatı ve Son Ustası Hüseyin Gültekin

Keçecilik, geleneksel bir zanaat olarak Türkiye'nin bazı bölgelerinde olduğu gibi Kilis'te de geçmişte önemli bir yere sahiptir. Dönemin yaşam şartlarına ve sosyo-kültürel özelliklerine bağlı olarak keçe birçok alanda ihtiyacı karşılamıştır. Ancak kaynak kişinin keçe üretiminde son usta olması ve çağın gereksinimleri, teknoloji, yaşam şartlarının da etkisiyle Kilis'te keçe üretimi 1980'li yıllar içerisinde son bulmuştur. Kilis'te geçmişte keçecilik zanaatı ile uğraşan son usta Hüseyin Gültekin yakın zamanda vefat ederek aramızdan ayrılmıştır. Bu makalede, bir zaman önce sağlığında kendisiyle yaptığım görüşme kayıtlarına dayanarak ustanın Kilis'teki keçecilik zanaatının geçmişi, keçenin yapım teknikleri, kullanım alanları gibi birçok konuda verdiği bilgilerle yazılı bir kaynak oluşturulmak istenmiş, Kilis'in

geçmiş tarihinde önemli bir yere sahip olan keçecilik zanaatının son ustasıyla birlikte geçmişten geleceğe aktarılması, kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

Keçecilik zanaatına çocuk yaşlarda çırak olarak başlayan Gültekin, aynı zamanda Kilis tarihinde keçe ustaları hakkında da bilgiler vererek, keçecilik zanaatının önemini yitirdiğini ve artık karın doyurmayacak bir meslek haline geldiğinde başka bir iş bularak kazancını sağladığını ama keçe yapmaya da devam ettiğini ifade etmektedir:

“Çocuktum usta yanında başladım. Çocuk yaşlarında usta yanında çalışa çalışa büyüye büyüye bu zamana geldim. Gün geldi büyüdüm. Askere gittim. O zaman ben şahsıma ait ayrı bir dükkan çalıştırdım. Askere gidinceye kadar kendim iş yaptım. Askere gittim geldim, yine şahsıma ait iş yaptım. Çırak yetiştirdim. Bir çırak ustabaşılığı iki üç senede öğreniyor. Necmeddin çalışırdı devamlı. Ölmemişse de yaşlanmıştı artık. Sonra belediyeye girdim. Belediyeye girdim ama keçeyi yine arada bir yapardık. Çünkü belediyede çöplükte çalışırdım. Sekiz saat çalışırdık. Sekiz saatin haricinde işte orda bir yerim vardı, evim yapılı falan değildi. Buranın altı tuturaydı. Beton değildi yani. Beş on kuruş bir para kazanayım diye ek iş yapardım. Köyden geldim, gelir gelmez keçeye başladım. Her çocuğu küçükken usta yanına verirler ya, on yaşında girmişim usta yanına. Keçeci Sait isminde bir adamdı. Ona da nasıl alıştım. Bizim evimiz çarşıda, evden çıktığım gibi karşıya... onun da benim kadar bir oğlu vardı öyle alıştım. İşte bana yün dik derler, böyle yapardım. Ona yardımcı olurum, o da bana günde on kuruş mu ne bir para verirdi Keçecilik o zamanlar yaygındı. Bu Kilis'te on kişi vardı. Çıraklık dönemimde on esnaf, on dükkan vardı. Keçeci Aziz, Sait, Hasan, Hüseyin, Mamo vardı, bana da Keçeci Hüseyin derler. Keçeci Abdullah yani bu civar esnaftı. Bunlar en çok benim gördüğüme göre benim çıraklık zamanımda devam ederlerdi (KK.1)”. Gültekin'in bahsettiği Kilis'te keçe ustalarından biri olan Keçeci Aziz'in aynı zamanda geçmişte müzik dalında ün yapan dörtlü fasıl ustaları arasında olduğu ile ilgili şöyle bir bilgi kaydedilmektedir: “Söz konusu bu Dörtlü Fasıl Ustalarından birincisi, Kadir'in Kahvesinde Hacivat-Karagöz oyunlarını sergileyen Zılban'ın oğlu Cümbüşçü Aziz'dir. Notayı çok iyi bilen ve aynı zamanda güzel sese sahip olan Cümbüşçü Aziz, Kilis hamamlarında keçecilik mesleğini bir usta bazında sürdürmüştür (URL-1).”

“Sene 1960'ta falan böyle kimse kalmadı. Çünkü keçe satılmadı. Hayvan bitti. İşte kimi şofor oldu, kimi kaçtı İstanbul'a gitti. Kiminin oğlu fırıncı olmuş, İstanbul'a gitmiş. Nesli bitti. En sonunda da ben devam ettim, çok eziyetli bir zanaattı, 1972'de bıraktım. Hem sermayeli bir iş hem emek gücü harcıyorsun hem de satılmıyor, parası kalmadı, ne yapacaksın, başka yollara başvurduk. O zaman belediyede Keçebeyi vardı. Sait beyin babası. Aşağıda Şih Efendi'nin tekyesi var ya, o tekyenin sahiplerinden Mustafa Efendi vardı, belediye reisiydi, o da üç devre görev yaptı. Ben de onun son

döneminde gitmiştim yanına, beyim bize göre bir iş var mı, dedim. Ya senin dükkanın var, işin var dedi. Dedim beyim o iş bizi istemiyor, satılmıyor. Bir süpürge verin çarşısı süpürsün, dedi. Peki efendim, dedim, on dokuz-yirmi sene bu civardaydım. Yaptık, emekli olduk. Belediyede çalışırken de keçe işlerdik. Keçeyi Kilis'te 1985'e kadar ben yapardım. Sonra satılmadı. Eşek kalmadı, hayvan kalmadı. Motor, araba çoğaldı (KK-1)."

Gültekin, keçeciliği kendi işyerini kapattıktan sonra 1985'e kadar kendi evinde eşinin yardımıyla yapmaya devam etmiştir. Keçenin yapıldıktan sonra nasıl satıldığıyla da ilgili bilgi vermektedir:

"Keçeyi erkekler yapardı, kadınlar da yardımcı olurdu, ayağıyla yuvarlardı. Bir keçeyi iki kişi yapardık. Günde üç tane çıkarıyorduk. Üç tane bazen iki tane yapardık. Şala dört de sığar, beş de sığar, şalımız uzun. Şal dediğimiz bezin kalınlıdır. Ama dört beş tane olduğu zaman onu sıkılaştırmak daha zor; üç tane ideal, bir iki tane az, ekonomik değil. Keçeyi almak için müşteriler dükkana gelirler. Semerciler var, semerciler gelir alır. Antep'e satmaya götürürdük. Antep'te kavaflar var. Onlar da yemeni satarlar, ayakkabı satarlar, o zamanın ayakkabısı kırmızı ayakkabı, siyah ayakkabı, gön altı, gön vs. Onlar hem keçe satar hem ayakkabı satar. O zaman öyle derlerdi o adamlara. Şimdi onlar yok. Çünkü onların işi sadece kırmızı yemeni, siyah yemeni, postal, çobanlar postal giyer ya, büyük çizme gibi ayakkabı satarlar. Orda yanında keçe de satarlar. Onlar imalatçı değil, bizden alır satar. Onun işi o (KK-1)."

Gültekin, keçe yapımında koyun yünlerinden yararlandığını, koyunların kırkım zamanlarında bu yünleri hayvancılıkla uğraşan kişilerden temin ettiğine dair şu bilgileri vermektedir:

"Bu mevsim yaz, tam şimdi kuzular kırkım zamanıdır (haziran ayı), kuzular kırkılır. Koyun bir defa kırkılır, iki olmaz. Ama ahırda beslenen hayvanların iki üç sefer kırkımı olur, zamanı yok onun, ahırda beslenenlerin sezonu yok. Birinci ve ikinci kırkımını alırdık. Hayvanı Erzurum'dan alır gelir. Mesela Erzurum'dan getirirken o koyun kaç kilomuş, 50 kg, ahıra çeker, bunu bir sefer kırkar. Ne zaman getirirse yani diyelim, nisan ayında getirdi, nisan ayında bile kırkar (KK-1)."

Usta, bazen de köylünün getirdiği kuzu yünleriyle ihtiyaca göre keçe yaptığını, Kilis'te keçenin hangi amaçlarla üretildiğini ve nerelerde kullanıldığına dair Kilis'teki geçmiş yaşantı hakkında değerli bilgiler vermektedir. Hayvanın sırtına konulan kürtün ve semerin de keçeden yapıldığını, bu keçelere nakış işlediğini belirtmektedir:

"Bazen de köylü vatandaş yün getirir, böyle kuzu yünü olur. Bunlar nakışlı keçe işletir, nakış keseriz. Çok daha emeği zordur. Köylü gelir, bu bütün keçeyi alır, kürtüncüye götürür, benim hayvanın sırtına dik, der. Hayvanın sırtına kaba kürtünü yapılır, konulur, hayvana bindiğin zaman

hayvana eziyet vermez. Eskiden hayvan çoktu, hayvanların kürtünü¹ olur kumaş gibi, bunu biz kumaş gibi yaparız, o kürtüncülere satarız. O da kürtünlerin içine diker, hayvanın üstüne kapatır veya Maraş'ta hayvanların semeri var, semerin içine kullanılır. Semer en çok Maraş bölgesinde bulunur. Çünkü, daha dağlık yerlerde hayvanın kullanılışı zor olur. Onun için misal, adam bağından üzüm kesmiş, üzüm getirecek, uzun sepetler olurdu eskiden, onları semerin iki tarafına iple bağlar, o hayvanın sırtında üzümü getirir. Bu en çok kuzu yünüyle yapılır. Bunu Maraş'ta hâlâ yapan var. Keçe yapanı da var, semeri yapan da var. Semer ayrı kürtün daha ayrıdır, iki çeşittir. Kürtün, semerden farklıdır. O biraz büyük olur, atın ve eşeğin sırtına konur. Kürtün, o hayvanın beline, arka tarafına kadar ulaşır, kürtün geniştir, kürtün hayvanın sırtını kaplayacak bir şey. Semer Maraş'ta daha kullanışlı yani, çünkü dağlık bölgede hayvanla eşya taşıyorlar. Bu kürtün de düz ovadaki köy vatandaşına kullanışlı olur. Kürtünün geniş olmasının nedeni ise hayvanın üzerine iki kişi binebilsin dıyedir. Semerde tek kişi gidebilir. Ayrıca keçeden hayvanın boynuna kedene yapılır. Kedene² çiftte, yani kara sabanda kullanılır; çünkü onu koymazsan sabanı bindiremezsin. Kedene o hayvanın boynuna yapılır, yuvarlaktır, hayvanın göğsüne geldiği için yumuşaktır, çeker götürür, eskiden insanlar tek sabanla çalışırdı. İş bitti mi çıkartılır (KK-1).”

Kaynak kişi, keçenin hammaddesi olan yünü aynı zamanda tabaklardan da temin ettiğini ve tabakların o dönemde hayvan derisinden yünü elde ettiğini, keçe yapımı için hazır hale getirdiğini aktarmaktadır:

“Keçe için 3 kg kuzu yünü kullanırdık o zaman. Tabaklar vardı evvel, tabak bütün hayvanların derisini alır. Bu koyun derisini alır, kireci iç kısmına sürer, o kireç o derinin yününi kolayca sıyırır, kireç onun maddesidir, o biraz kalır. Ondan sonra da kireci yere serer, o temizler. Ona kuzu yünü deriz. Bir de o yünün tozu olur, yapan kişi maske takar gibi bezle ağzını kapatır. Bu da emeği olan bir madde. Köylüler getirir şehre satar, öyle bulunurdu o zaman (KK-1).”

Tabakların o dönemde ayakkabı üretiminde kullanılan hayvan derisini nasıl işlediğine dair ayrıntılı bilgileri de edinmiş bulunmaktayız. Kilis halk mutfağında ve halk hekimliğinde önemli bir yere sahip olan bitkilerden sumağın, hayvan derisinin işlenmesinde de kullanılması dikkat çekici bir ayrıntıdır:

“Ayakkabılara kundura derdik, evvel ayakkabının altı gön olurdu, dana derisi, öküz derisinden yapılırdı. Tabak, büyük bir curun³ var, oraya bu kireci atar, içine it bokunu atar, o şöyle bir hafta falan kalır. Dağlarda sumak yaprağı olur. O sumak yaprağı tabağa çok gerek olur. Bunları karıştırır, o

¹ Kürtün: Semer

² Kedene: Çift süren hayvanın boynuna takılan halka.

³ Curun: Oluk, kap, su kabı, hamamda çeşmenin altında olan suyun aktığı taş

curunun içine bırakır. O curunun içinde şöyle on gün kalır. Kireç de sumak yaprağından randıman⁴ alır, kendi kendine kalınlaşır, o biraz sertleşir. Onu ilacıyla çıkartır, tertemiz kumaş olmuş gön ayakkabı gönü olur. Sumak yaprağı, ekşi olduğu için sertleştiriyor, onu kalınlaştırıyor. Sumak yaprağı, kireç, daha başka bir şeyler de koyarlar onlar, onu bilmiyorum. Suyun içine kireci falan hepsini katar peydene bırakır. Peyden curun gibi bir şeydir. Curun taştan örülmüş, sıvanmıştır. Curunun içinde pekmez, üzüm tepelenir, bir de musluğu var, şerbeti akar, o şerbet kaynatılıp pekmez yapılır. Tabağın malzemesi büyüktür, içine adam girer, onu tepeler. O derileri koyduktan sonra arada bir gider, kışta yazda çıplak ayakla tepeler. Usandı mı bırakır, yani on-on beş gün bu kireçten sumak yaprağının içinde malzemelerin içinde kalır. Kaldıkça da kalınlaşır. Ondan sonra da onu çıkarır, bir makinesi var, onu sıyrır. Pisliğini alır, temizler. Boyarsa boyar, boyamazsa boyamaz. Ayakkabı gönü denir. En çok dana, inek, camız derisinden kullanılır. Biz bunları tabaktan yün alırdık, o zaman yapılırken görürdük. Dana derisinden yaptığı için tabaklar gön derlerdi. Kilis'te gön denilir, Kilis'in dışında her yerde kösele denir. Sefâsı az, emeği çok. Zanaatlar içinde en eziyetli olan madde bir keçe bir de bu kösele, bunun ikisi emek ister (KK-1).”

Keçeden üretilen bir diğer önemli ürün ise çobanların kullandığı kepenektir.

Kepenek, kışın çobanlar ve katırcılar tarafından kullanılır, kebe üstlüğün adı. Eski kervan devri geçtiği için toplum hayatımızda geçen yüzyıl sonlarından beri katırcı tipi artık yoktur; fakat çobanlarımız kışın hâlâ kepenek giyebilmektedirler. Biri sırt, ikisi ön üç parçadan mürekkebirdir; ikisi omuz, ikisi yan dört düz dikişi vardır; kolsuzdur; yerinde bir tarif ile giyilmez, omuzlara alınarak içine girilir; boyun ve baş dışarda kalmak üzere vücudu bir kabuk gibi kapsar, boyu da diz kapağından aşağı, baldır bitimine kadar iner; önü düğmesizdir, fakat iyice kavuşarak göğsü tamamen kapatarak korur. Omuz başlarında, ön ve arka parçaların birer köşesinde bırakılmış dıciklerle birer halkacık yapılır; kepenek ucundan çıkarıldığı zaman bu halkacıklar ile duvara asılır; sırtta taşınır iken çoban kavalı bu halkacıklardan birine sokar. Kepenek evlâdiyeliklidir, çobanın ömrü boyunca dayanır (Koçu, 1967: 153-154).

Gültekin, ihtiyaca göre kepenek de yaptığını ifade etmektedir:

“Ben yapardım onu. Şaldayken aynı dikilmiş gibi kalıptan çıkartırız (KK-1).”

Gültekin'in verdiği bilgilere göre keçenin kullanım alanlarından biri de köy odalarıdır. Köy odalarında halı yerine kullanılan bu keçelere yapılış tekniğinden dolayı pişme keçe denilmektedir: “Köy odalarında kullanmak için keçe isterler. Buna oda keçesi derler. Bazen köy odalarına merak sahibi adamlar gelirdi. Şunu nakışlı oda keçesi yap, derdi. İsteddiği uzunlukta nakış

⁴ Randıman: Verim, fayda

dökerdim, halı gibi olurdu. O zaman halı yok, kilim yok. İnsanların o zaman keçeyi tercih etmesinin nedeni, keçe sıcak tutar, soğuğu geçirmez, hastalıklara iyi gelirdi. Yani doğal malzeme olduğu için herhangi bir katkı da yok, sırf yün, doğal malzeme olduğu için hastalık yapmaz, sağlıklıdır, yumuşaktır. Odasına açmış, üstünde oturur, yatağını koyar, yatar, oturur. O zamanlar böyle mükemmel halı kilim yok daha, adamın da yünü var. Yün taranmış hazır gelirdi. Sadece işlemlerini yaparım, nakış işlerdim. Makasla keser onu şekil yaparız. O şekilleri yün üstüne yünün altına koyup yuvarlarız, o somurur. Ayrıca yünü siyahsa zaten boyatmaya gerek yok, siyahı boyatmazdık. Beyaz yünden kırmızı, yeşil, sarı bu renklere boyatmak için o yünü boyacıya veririz. Boyacılar olurdu eskiden, Kilis'te sabit bir boyacı vardı. Antep'te yün boyacı daha çoktu. Beyaz yünü, beyaz ipi götürürsün, boyacı boyar, sana verir. O da ayrı bir ücret alır. Boyacı kendisi boyar, boyaya batırır çıkarır. O boya da hiç silinmez, yıkandıkça gitmez. Onu keserim, kırkarım, model keserim. O modeli şalın üstüne eklerim. Şalın üstüne koydum mu o puf olmuş yünü de serperim, geri şala sararım. Ama büyük şal, uzun, yani on metre uzunluğu var. En arkada bir direk var. O değneği en arkaya sararız ki şalda boşluk olmaz, boşluk olursa sarılmaz, yani şöyle bir iki sefer şalla dolanmıştır. İşte o da pişer. Biz ona pişme deriz. Keçe pişirmedir o. Mesela sıcak suda sabunu süreriz, sıcak su dökeriz. Ellerimizle, kollarımızla yuvarlarız, tepikleriz. Bir cinsi var değneksiz, böyle kolumuzla bükürüz. Adı pişme keçe. Keçe pişirdik deriz ona. Kumaş olur anlayacağın. Onu köy odalarında halı yerine sererler. Halı gibi olur, halı sanırsın (KK-1).”

Keçe tüm el sanatlarında olduğu gibi üretimi uzun süren ve çok emek isteyen bir üründür. Geçmişte keçe yapımında basit el araçları kullanılırken, günümüzde teknolojinin gelişmesi ile yünün atımında hallaç makinesi; tepme işleminde ise keçe tepme makineleri kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde tepme keçe yapımı için yay, tokmak veya hallaç makinesi, hasır örtü, keçe tepme makinesi, kalıpgaç, makas, sepki (çubuk), buhar kazanı, halat, süpürge, makas, su kabı, terazi, boya kazanı ve ocak olmak üzere on altı adet araca ihtiyaç vardır. Keçe yapımında kullanılan yün ise hammaddeyi oluşturmaktadır (Çeliker, 2011: 6-7).

Kilis'te son keçe ustası olan Hüseyin Gültekin'in, günümüz teknolojisinin olmadığı dönemlerde, keçeyi geleneksel yöntemlerle ürettiğini söyleyebiliriz. Kilis'te geçmişte insan gücünün kullanıldığı keçe üretiminde, yay, tokmak, süpürge, ibrik, ip ya da şambrel lastiği, sabun, makas, değnek gibi basit el araçları kullanılmıştır. Ustanın ayakla tepikleyerek meydana getirdiği keçe, tepme keçe olarak adlandırılabilir.

Çeşitli yazılı kaynaklarda değişik tanımları ile karşılaşılmakla beraber genel olarak tepme keçe; deri ürünü hayvan liflerinin, nem, ısı, basınç ve hareket etkisi ile örtü hücrelerinin birbirine çözülmeyecek şekilde kenetlenmesinden elde edilen yüzeylerdir. Gelenekli el sanatlarımızdan biri olan tepme keçe sanatı günümüzde Anadolu'nun çeşitli yörelerinde

genellikle kırık kesimin ihtiyaçları doğrultusunda yaygı, kepenek, seccâde, çizme, kundak gibi alanlara uygulanmaktadır. Tepme keçe sanatının yoğun olarak kullanıldığı alanlardan birisi de hayvan keçeleridir. Genellikle at, eşek, deve gibi yük taşımada yararlanan hayvanların sırtlarını koruması ve terlerini alması amacı ile kullanılan ve ince keçeden yapılan örtüler hayvan keçeleri grubunu meydana getirirler (Ergenekon, 1999: 313).

Usta, yünün keçe yapımına hazır hale getirilmesi, keçe yapım malzemeleri ve aşamaları hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Bizim böyle hafif eğri bir ağacımız var, ağaca da bağırsaktan yapılmış ince ip gibi, onu çekeriz, onu yerine oturturuz, o sağlam olur. Şimdi bir de tokmağımız var, Maraş'ta da bulunur belki de, kuzu yününü onunla hazır hale getiririz. Pamuk şekeri oluyor ya, onun gibi puf olur iyice. Bir de bizim yayımız var, hani dedim ya çekeriz böyle vur ha vur puf olur, yün onunla vurdukça puf olur. Bir şalımız var, mesela bir metreye bir metre, iki metreye iki metre, üç metreye üç metre yaparız. Genellikle ölçüsü bir buçuğa bir metre gibi o ebatlarda olur, şalı ayağımla ölçerim. Yünü daha pofuduk hale getirdikten sonra şalın içerisine sereriz, sonra sarıp rulo yaparız, o yün devamlı şalın arasında kalır, tahta direk sert ağaçtan, yuvarlak düzgün olmalı, baston gibi yuvarlak kalınlıkta beze serdikten sonra, şalla birlikte yuvarlarız, yünle beraber yuvarlamaya devam ederiz, böyle bir sefer ayağımızdan başlarız, ayakta yuvarlarız, şöyle bir iki saat gider geliriz. Onu geri şala sararız. Şalın içinde de büyük bir değnek var, sarıldıktan sonra şambrel lastiği uzayan lastikler olur siyah, onla sıkı sıkı bağlanır. Sıkı sıkı bağlandıktan sonra o yün de kaymaz. Ayakla tepikleriz, tepikleyerek bir iki saat falan sürer. Belli bir kıvama gelip sertleşince bu defa şaldan ve direkten çıkartırız. O yün böyle yassınmış olur, kenarlarında biraz pıçırma⁵ olur, kenarını da içine katlarız. Bu sefer direk koymadan sarılı yine şambrel lastiğine sarılır. Tabi o aşamada sabunlanır. Bir de bir parmakçalımız⁶ var ağaçtan yapılmış, yünün üstüne yapışsın diye hafif serpe serpe su dökeriz. İbrik olur, elimizle su serperiz. Keçeye su dökeriz, su döküldükten sonra daha iyi tutsun diye sabunlanır. Zeytinyağlı sabun kullanırız. Zeytinyağının işe yaramayan en kötü kısmı var, o sabunlar ucuz olduğu için onlar sürülür, sürüldükten sonra tekrar rulo yapılır. Bir de kolumuzla yuvarlarız. Sabundan kollarımız bütün yara olurdu. Bu sefer güneşe sereriz, kuruturuz, satılması için piyasaya süreriz. Adamın bir hayvanı var, gelir (KK-1).”

Sonuç

Kilis'te keçecilik zanaatının son ustası olan Hüseyin Gültekin'den edindiğimiz bilgilere göre, Keçecilik geçmişte Kilis insanının çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir tekstil ürünüdür. Eskiden coğrafi ve yaşam koşullarına göre binek hayvanlar ulaşımda ve yük taşımada elzem bir

⁵ Pıçırma: Sarkma, sallanma, dışına çıkma

⁶ Parmakçalı: Çalı süpürge

araç olduğundan, keçeden kürtün ve semer yapılarak önemli bir ihtiyaç karşılanmıştır. Bunun yanında o dönemlerde tarım araçlarının, motorlu taşıtların yerine saban ile tarla sürmek için yine hayvanlardan yararlanılmıştır. Bu nedenle çift sürmek için hayvanın boynuna takılan kedene denilen boyunduruk da keçeden yapılarak yine önemli bir ihtiyacı karşılamıştır. Çobanlar için yapılan kepenek ve köy odalarında halı yerine kullanılan oda keçeleri de yine keçeden yapılan malzemelerdir. Buradan anlaşılıyor ki, Kilis'in geçmiş sosyo-kültürel yaşamında keçe önemli bir yere sahipti ve yünün elde edilmesinden işlenmesine kadar olan süreçte çok emek isteyen bir zanaattı. Ancak günümüz çağında motorlu taşıtların çoğalması nedeniyle, hayvanlar için yapılan keçelere ihtiyacın ortadan kalkması; hayvancılığın modern yöntemlerle yapılması ve çobanların giydiği kepeneklere de artık ihtiyaç kalmaması gibi nedenlerle keçeye olan ilgi ortadan kalkmıştır. Köy odalarına serilen el emeği keçelerin yerini de makinelerde üretilen halılar almıştır. Dolayısıyla Kilis'te, 1980'li yıllardan sonra keçe artık çağın değişen gereksinimleri ve teknolojik gelişmeler nedeniyle satılmamaya ilgi görmemeye başlamış, son usta olan Hüseyin Gültekin de keçe yapmayı o yıllarda bırakmıştır. Günün koşullarında basit el araçlarıyla üretilen bu keçeler, Kilis'in geleneksel zanaatları içinde son ustasını da uğurlayarak artık kaybolan zanaatlar arasında yerini almıştır.

Keçe ustası Hüseyin Gültekin

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Begiç, H. N. (2016). Giyim-kuşam kültüründe keçe sanatına tarihsel bir bakış. *Sutad*, 40, 287-297.
- Çeliker, D. (2011). Geçmişten günümüze türklerde keçecilik ve keçe yapımında yeni teknikler. *Art-E Sanat Dergisi*, 8, 1-22.
- Ergenekon, C. (1999). Tepme keçe sanatı ve hayvan keçelerinden örnekler. *Erdem Dergisi*, 10 (29), 313-316.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğü*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Ovacık, M. - Gümüşer, T. (2016). Geçmişten günümüze keçe: ayfer güleç iş modeli üzerine bir analiz, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 15, 155-171.
- Soysaldı, A. (2008). Toros Türkmenlerinde keçecilik. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 78, 71-78.
- Türkçe sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1:** Hüseyin Gültekin, 1933, Okur yazar değil, Keçeci, Musabeyli/Kastel Köyü. (Görüşme: 28.01.2020)

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: Kilis'in dörtlü fasıl ustaları". <http://kentgazetesi.biz/kilisin-dortlu-fasil-ustalari/> (Erişim: 01.11.2022)

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Etik Kurul Belgesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörlüğü'nün 20. 12. 2022 tarih 2022/23 sayılı Etik Kurul Kararları kapsamında alınmıştır. / The Ethics Committee Document was obtained within the scope of the Ethics Committee Decisions of Kilis 7 Aralık University Rectorate dated 20.12.2022 and numbered 2022/23.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.